

» տիկոյ»! թերեւս յիշելով վենետիկոյ նեղուց ըլլալը. իսկ միւս յիշեալ քաղաքաց միջի ե զրոյի բնորոշութիւնը, իրեն ալ սրտնեղութեան ատեն այսպէս ըսել տուեր է: Բայց լաւ է որ գործութեամբ կ'աւարտէ գրուածը.

« փառք շինողին օրինողին, պակաս չըներ զնաֆաղանին».

Ամենեքեան բարով վայելեն, օրհնեն գտնողըն պարգեւաց» .

Եւ կրկին փառատրութեամբ կը կնքէ. « փառք Աստուծոյ յամենայն ժամ»:

Կըրնանք մենք ալ փառաբանակից ըլլալ առ Տուռն պարգեւաց, որ այնպիսի մովթ ե խուլ դարու մէջ (ԺՉ) ասանկ սուր թէ ե անհարթ կամ անօգնական հանճարներ պարգեւեր է մեր խաչատուրներուն, որ է ըսել թէ մեր անծանօթ հանճարեղ ազգայնոց մէկ քանին յայտներ է, իրենց հայրենի երկրէն շատ հեռու ե անկարծելի կողմեր: Կարծեմ այս վերոյիշեալներէն ե անոնց ժամանակակից՝ շատ աւելի հանճարեղ ե հնարագէտ քան զվենետիս, մեծաքան տօղապ շինող ե ծովուն յատակը քերող Հայ մ'ալ պիտի ճանչցուի, որ երեւի թէ նոյն իսկ իրեն բազմահնար յաջողութեան համար՝ հանրածանօթ ըլլալով այն ժամանակ, ի վենետիկ յատկաբար Հայնե կոչուեր է, L'Armeno, ինչպէս յաճախ կը գրուի քաղբին Գիւանաց մէջ:

ԽՈՍՐՈՎԻԿ ԹԱՐԳՄԱՆՁԻՆ ԵՒ ՄԻԱԲԱՆԻ ԸՐԱԾ ՄԻ

ՆՈՐ ԳԻՒՏԻ ԱՌԹԻՒ

ՐԱՐԱՏ» ամսագիրը՝ ժամանակէ մ'ի վեր նորանոր ոյժեր ընդունելով իւր խմբագրութեան մէջ, արդէն սկսել է իւր նոր ուղղութեան հետ՝ օրէ ցօր կարևորութիւն ես ստանալ, մասնաւոր կերպով մեր սիրելի նախնեաց անյայտ ե կամ անտիպ մնացած երկրաիրութեանց հատուկոր հատուածոց հրատարակութեամբք, զորս հետզհետէ հանելով դարաւոր փոշիներու մէջէն՝ կու տայ 'ի վայելա ազգասէր ուսումնասիրաց: Այսպիսի խնդառիթ շարժման մի՛ գործունեայ վաստակաւորաց մէջ ծանօթ էր մեզ՝ դեռ երկու տարի յառաջ Մ. Խորենացոյ Պատմագրութեան վրայ հրատարակուած շահագրգիռ յօդուածներովը՝ Միաբան մականունանալ սրամիտ ոմն, որուն ուսումնասիրութիւնքը մնացին ե կը մնան դեռ առանց եզրակացութեան: Իսկ ներկայ տարին բացաւ նա Անանիա Նարեկացոյ Խոստովանութեան Գրոյն ե 158 հերձուածներու՝ նախնեացմէ մնացած Թարգմանածոյ համառօտագրութեամբը, որոնք կրօնականէն զատ պատմական արժէք մ'ալ ունին: Իսկ այժմ, այսինքն է Ալարիկ ամսաթերթին մէջ, կու գայ դարձեալ 'ի հան-

գէս՝ իւր խոսքովիկ քարգմանիւ մակագրեալ նոր յօդուածովն, յորում՝ կը ներկայացնէ մեզ «Արտասանութիւն խոսքովկայ քարգմանիկ 'ի մենամարտիւն Դաւթի և Գողթաքո» ընծայուած երկու էջ գրութիւն մի, որուն ըսկըզնաւորութիւնն է. «Պատերազմական հանդիսիցն պումարք», ևայլն:

Սակայն խոսքովկայ ընծայուած այս Արտասանութեան աւելի՝ անոր անձին և միւս գործոց վրայ Միաբանի ունեցած և մեզի սուած հետեւեալ տեղեկութիւնքը մասնաւոր գիտողութեան արժանի են. Նորա կարծիքով՝ Ա. խոսքովիկն՝ երկրորդ դասու թարգմանիչներէն էր, այսինքն է Մ. խորենացոյ ընկերակից. ծագել է նա է. դարու՝ երկրորդ կիսում, և Մովսիսէն յետոյ կնքած է իւր մահկանացուն՝ օտարութեան մէջ: Բ. խոսքովկայ ընծայուած վերոյիշեալ գրութիւնը՝ Մայր-ցուցակի թիւ 940⁽¹⁾ ձեռագրի մէջ միայն կը գտնուի, և թէ մինչև ցարդ դեռ չէ հրատարակուած և ծանօթացած, զոր ինքը կը փութայ առաջին անգամ հրատարակել, իբրև նշար ոսկեղէն դարու և իբրև նմուշ՝ հին գրականութեամբ պարապողներուն: Գ. յառաջ անցնելով մատնանիշ կը ցուցնէ մեզ խոսքովկայ մի այլ գրութեան, որ իբր թէ նոյնպէս բոլորովին անծանօթ է մեր բանասէրներուն, և էջմիածնի Մատենադարանի (Մայր-ցուցակի թիւ 655) ձեռագրին մէջ միայն կը գտնուի այս խորագրովս. «Խոսքովկայ քարգմանիկ Հայոց առայնուսիկ, որ ասեմ բնութեամբ անձն և անակիզեմ բնկալեալ զմարդկութիւն Աստուած Բան 'ի կոռսէն», որ և Մայր-ցուցակի մէջ նշանակուած է ուրիշ մակագրութեամբ. «Բանք վասն մարդեղութեան Յիսուսի՝ 'ի խոսքովկայ թարգմանչէ Հայոց»: Դ. կը ծանուցանէ, թէ իւր գիտցածին համեմատ՝ այս առաջին գրութեան է (է դարուն) ընդդէմ Քաղկեդոնի ժողովոյն, և խոսքովկայ մեր ձեռքն հասած երկասիրութիւններէն կարևորագոյնը. բայց զժողովարար էջմիածնի յիշեալ ձեռագրին մեզի ընծայածը բոլոր բովանդակ 5 թուղթ մի թերառ հատուած () է՝ այն ընկարձակ գրութեան, զոր Յովհերզնկացի՝ Ժ.Գ. դարուն զետեղեց մէկ գրքի մէջ Անանիա Մանհնեցու և Սարկաւազ վարդապետի գրութեանց հետ, յորմէ նոյնպէս մասն մի միայն կը գտնուի անդ:

Ահա Միաբանի յօդուածի գլխաւոր կէտերը, զոր ըստ մտաց հեղինակին ուղեցիւնք մէջ բերել՝ խնդրոց էութիւնը պարզելու համար յաշտ «Բազմավիպի» ընթերցողաց: Եւ ո՛րչափ շնորհապարտ պիտի մնայինք յօդուածագրին, եթէ նորա մեզի յայտնած գիտելին՝ ստուգիւ նոր գիտելի լինէին, ինչպէս և խոսքովկայ մասին սուած տեղեկութիւններն այլ՝ ըստ ամենայնի ստոյգ և

1. Հայ. հիմ Դպրոցեան մէջ՝ երկիցս թիւ 920 ձեռագիրը կը յիշուի (Մատենադարանին էջմիածնի, զոր և Միաբանը նոյնպէս մէջ բերած է, սակայն առանց ըսելու, թէ ո՞րն է ուղիղը:

2. Որուն համար՝ Կըսուի նախ, թէ 10 երեսներէ բաղկացած է. իսկ քիչ յետոյ 19 1/2 էջերու կը վերածուին, չգիտեմ ինչ հաշուով:

հաստահրմե ճշմարտութիւններ: Բայց քննադատական փորձաքարին ենթարկելով վերոյիշեալ կէտերէն իւրաքանչիւրն առանձին, զժառղագար այլ ինչ եղած պիտի տեսնուին, քան ինչ որ կարծեր և կարծել առած է նա շատերուն: Ուստի, իբրև խուզարկու ճշմարտութեան, պահելով ամենայն յարգութիւն և համակրութիւն առ ուսումնաստենչ յօդուածագիրն, հարկ կը համարինք մի քանի գիտողութիւններ ընել նորա առած տեղեկութեանց վրայ. մանաւանդ թէ այս պատեհիւս կը յուսանք հաղորդել միանգամայն այնպիսի եղելութիւններ, որոնց յայտնութիւնք պիտի կարենան ոչ միայն Միաբանին, այլ և ամենայն քննասիրաց ախորժալուր և օգտամատուց լինել:

Սկիինք աղաջին կէտէն: Արդ ենթադրելով առ ժամս, թէ «Արտասանութեան» հեղինակն եղած ըլլար հինաւուրցն Խոսրովիկ, զոր յիշեն Ղազար և ուրիշներ, կարելի՞ է արդեօք դասել զնա 'ի շարս երկրորդ կամ կրտսեր Թարգմանչաց, և ըսել ընդ Միաբանին, թէ Ե դարուն վերջ և Խորնոյ ծերունիէն վերջը վախճանած է նա: Կարծեմ թէ ոչ: Եւ յիշաւի, նոյն իսկ Ղ. Փարպեցւոյ առ Վահան գրած թղթին այն տեղին () զոր նա իւր կարծեացն իբրև հաստատուն կռուան մէջ կը բերէ, չկարէ լինել իբրև ժամանակագրական և սրուիչ մի փաստ՝ Խոսրովկայ կենաց և մահուան. վասն զի Ղազար ուղած է անդ յիշատակել միայն իւր նախորդ առաքինեաց հալածանքն, և ոչ թէ նոցա մահուան ժամանակագրական կարգը ցուցնել. որովհետև Մ. Խորենացիէն վերջ՝ Տէրն կամ Տիրայր Խորենացին կը յիշատակուի և իւր հալածուիչն, մինչդեռ սա երեցագոյն⁽²⁾ էր անտարակոյս ժամանակաւ քան զՄովսէս. այսպէս Մովսիսէն վերջ ալ կը յիշուին Ս. Գր. Լուսաւորիչ, Ս. Ներսէս և Սահակ: Եւ նոյն իսկ Փարպեցու քիչ յետոյ ըրած այս բացատրութիւնս իսկ, թէ «Ոչ յերեկոյս ինչ ժամանակաց զրուցատրութեամբք յումեքէ համբաւուց ծանուցաւ մեզ, այլ առ մեօք իսկ և 'ի մերում՝ ժամանակի եղեալ տեսաք զայս ամենայն», — զոր մենք զինքը հայածող արեղաներու արարքը միայն ցուցնելու համար ըսուած կը կարծենք, — եթէ Խոսրովիկին ևս վերաբերել ուզուի ուղղակի, դարձեալ կը մնայ ըսել, թէ Փարպեցին այն տխուր դէպքին հանգիստստես եղած ժամանակ՝ դեռ դե-

1. Ուր կ'ըսուի 'ի մեղագրութիւն արեղայեց Հայոց. «Անարատ և յամենեցունց յարգելի յոյսն տէր Խոսրովիկ, շէ ևս հասեալ 'ի սաճմանս մեր, մինչդեռ քայր 'ի Զանապարհի և լուսն, որպէս 'ի վերայ Թշնամուց ընդգէմ՝ զինեցան, աւելով. Ահա, ո՛ւր քայ միւս Թարգմանն: Եւ օրհնելոյն 'ի հեռաստանէ լուսալ զգանչիւն համաձայն աղեգանցն՝ աղօթեաց առ բարձեալն, և վաղվաղակի ընկալաւ զինդիրն. որով և տենչալի նշխարացն այլք՝ և ոչ մեք՝ արժանի եղէն ընդունակութեան»: Տես տպ. Վենետկոյ, 1873.

2. Կորիւն, տպ. Վենետկոյ 1833, էջ 14. Մ. Խորենացի, Պատմ. Գ. Էջ. ԾԻ. և Փարպեցի, Պատմ. Գ. Ժ. կը գնեն զՏիրայր իբրև զմին յառաջին Թարգմանչաց և օգնական Ս. Մեսրոպայ 'ի վարդապետելն զԳրողին և զՎիրս:

ռաստի պատանի մի կարէր լինել. իսկ Մովսէսն և խոսրովիկ յոյժ ծերացեալ :

Ուստի մի ուրիշ հնազոյն և վաւերական յիշատակարանի⁽¹⁾ վկայութեամբ՝ որ, — կարծեմ թէ այլուր պարզապէս յիշուած է և ոչ հրատարակուած, և մեր ձեռագրատան և վատիկանի երկու զրպարաց մէջ կը գտնուի, — կարելի է ապացուցանել, թէ երանելին խոսրովիկ՝ Միարանի կարծածին չափ կրտսեր չէ ժամանակաւ. մանաւանդ թէ բուն յառաջին թարգմանիչներէն մին : Արդ՝ նոսի գիտելու ենք՝ որ այս յիշատակարանիս մէջ Մովսիսի թարգմանչի, կամ՝ անկէ աւելի երիցագունի մի հարազատ գործ լինելու հակառակամարտ բան մի չի կայ, բաց 'ի յետագայ երկու կէտերէն, այսինքն է, Ա. կը յիշուի աստ «Ղազար թարգմանիչ, (որ) եւբեր 'ի Հայս 'ի ԺԳ. ամի Բարգմանուքեան Ս. Սահակայ զկարգս վասն Ազապս առնելոյ և վասն Գահանայաթաղից, զոր արարեալ է երանելոյն Եփրեմի խորին ասորւոյ, 'ի Նիկովիդացոց քաղաքին» : Բ. Օրհնութիւնաբեր ցուցակի կարգաւորութեան ժամանակն՝ «որ էր, — ըստ յիշատակարանիս, — յետ ՃԺԱ ամի անցանելոյ (Գրիգորի) յորժամ այս ամենայն հաստատեալ նորոգեցաւ հըրամանաւ սրբոյն Սահակայ, ձեռամբ իմով Մովսիսի՝ գրչի Սահակայ Պարթեի 'ի փառս Աստուծոյ» : Որովհետեւ հայերէն նշանագրոց զիտն և թարգմանութեան սկզբնաւորութիւնը լինելով 496—412, այս ժամանակամիջոցիս ոչ Մ. խորենացի կարող էր Ս. Սահակայ քարտուղար լինել, և ոչ ասկէ 13 տարի վերջ մեզ ծանօթ Ղ. Փարսեցիին կարէր 'ի Յոյն գացած, ուսմունքն աւարտած և զգիրս Ս. Եփրեմի առ Սահակ բերած լինել : Բայց այս դժուարութիւնս հարթած կը լինի՝ եթէ գիտենք Հ. Միք. Չամչեանի⁽²⁾ հետ, թէ Ղազարս այս՝ մեզ ծանօթ Փարսեցի պատմագիրը չէ, այլ մի ուրիշ հինաւուրց Ղազարիկ. իսկ Մովսէսին համար չենք սխալիր, եթէ Չամչեանի⁽³⁾ հետ ըսենք, թէ խորենացի քերթողահայրը չէ նա, այլ Տարօնցին Մուշէ որ և Մուսէ, որ երիցագոյն թարգմանչաց պատէն էր, և ըստ վկայութեան Կորեան և խորենացոյ՝ էր նա վարժապետ երկրորդ թարգմանչաց. կամ նա ինքն Մովսէս Մանազկերտցին, որուն համար կ'աւանդէ Փարսեցի, թէ Գիւտէն յառաջ կաթողիկոս նստած էր :

Յիշատակարանիս հնութիւնն աներկբայելի գոլով, այսպէս կարելի է ա-

1. Որուն խորագիրն է. «Կարգաւորութիւնք ցուցմանց օրհնութիւնաբեր ցուցակին, թէ ո՛վ որ կամ յորժամ ժամանակաց հայրապետաց են արարեալ զկարգս օրհնութիւնաբեր ցուցակիդ, և թէ ո՛վ որ եւբեր 'ի Հայոց աշխարհս և որոց հրամանաւ կամ կարգաւ տառեցին : — Երանելոյն Մովսիսի քարգմանիչ, որ եր գրիւ սրբոյն Սահակայ հայրապետին Հայոց որդւոյ Սրբոյն Ներսիսի» : Այս խորագիրս հաւանօրէն յիշատակարանին մէջ եղած բացատրութիւններէն կաղ-մուած է :

2. Պատմ. Հայոց հտ. II. էջ 536 :

3. Անդ. հտ. II. էջ 536 :

նով որոշել մերձաւորապէս խոսքովկայ ժամանակամիջոցը : Արդ՝ յիշատակաւորանիս սկիզբը կ'ըսուի Ա. Թէ « Եւտ ճԺԱ ամի սրբոյն Գրիգորի եղև ըսկիզբն Թարգմանութեան 'ի հայերէն լեզու » : Բ. Թէ « Եւրկորդ ամի Թագաւորութեան Վառապապայ առաքէ սուրբն (Սահակ զԹարգմանիչն) առ 'ի բերել զՍերմանօրհնէքն և զկանոն Զրօրհնէից », և այլն : Գ. Որոշակի կը ծանուցուի, Թէ « Եւտ ճԺԱ անցանելայ Գրիգորի այս ամենայն (այսինքն է կարգաւորութիւն Մաշտոցին) հաստատեալ նորոգեցաւ հրամանաւ սրբոյն Սահակայ, ձեռամբ Մովսիսի՝ զըչի սրբոյն Սահակայ Պարթևի » : Արդ՝ այս երեք կէտերէն յայտնապէս կը տեսնուի, Թէ նշանադրոց գիւտն, հայերէն Թարգմանութեան սկիզբն և Օրհնութիւնաբեր ցուցակի կամ Մաշտոցի կարգաւորութիւնն եղած են Վառապապայ Թագաւորութեան երկրորդ (¹) տարին : Իսկ արդ Վառապապայ Թագաւորութեան երկրորդ տարին, սրբոյն Մեսրոպայ Թարգմանութեան Երրորդ տարին և Ս. Սահակայ կաթողիկոսութեան 21 տարին իրարու հետ համեմատելով կը հանդիպին փրկչական թուականի 410—412ին. ուրեմն այս ժամանակամիջոցիս պէտք է որ երանելին խոսքովիկ ըլլար գէթ 20—25 տարեկան, որպէս զի կարենար Ս. Սահակայ կողմէն զոկուիլ յերուսաղէմ՝ Ս. Բարդղի Զրօրհնեաց կանոնը թարգմանելու և բերելու 'ի Հայս : Ուրեմն մերձաւորապէս կարելի է եզրակացնել, Թէ խոսքովիկ՝ մօտ 387ին ծնած ըլլար. 'ի հարկէ նաև երիցապոյն Թարգմանչաց գրելթէ հասակակից :

Իսկ Թէ երբ արդեօք և ինչպիսի՞ պարագայից մէջ հաւածուեցաւ նա 'ի սուտառուն արեղայից, ո՞ր մեռաւ, և Թէ ի՞նչ չափով պատշաճեցնելու է անոր Դ. Փարպեցոյ վերոյիշեալ տեղին. այս բանս որոշելը շատ դժուար է, զի զրաւոր յիշատակարանք կը պակսին մեզ : Հօս այսպիսի կարեմք ըսել, Թէ խոսքովկայ առաջին դարձին 'ի հայս անկարելի է՝ որ Ղազարէն՝ պատմուած հալածանքը տեղի ունեցած ըլլայ. որովհետև այս ժամանակ Ս. Սահակ գեւ ողջ ըլլալով՝ ոչ Հայոց արեւպայքն այն մոլեհախանձ վիճակին պէս հասած էին, և ոչ իսկ մեր Թարգմանիչներն անոնցմէ խիթալու կամ խուսելու առիթ ունէին : Ուրեմն բոլորովին մի ուրիշ ժամանակ և պարագայ որոնելու է, այսինքն է Քաղկեդոնի ժողովքէն և Թունաց հետ թշնամանալէն վերջ :

Իսկ գալով Միաբանի երկրորդ կէտին, կ'ըսենք, Թէ կարելի է՝ որ խոսքովիկն ընծայուած « Արտասանութիւնն » իրօք նորա հարագատ զործերէն մին ըլլայ. այս նկատամբ ոչ ընդդիմադրելու կամք ունինք և ոչ իսկ մերժելու ժամանակ. Թէպէտ և հակառակը կարծել և ապացուցանելն աւելի հեշտ է և բանաւոր : Բայց ո՞րչափ մեծ զարմանք կ'ազդէ Միաբանի վերջին նախադասութիւնն, երբ բանալով յաղագս Պիտոյից (²) Թ. զրոց Գ. զուրկ կարդանք մի և նոյն խորագիրը, « Արտասանութիւն միայնամարտոռքեան

1. Վասն զի գրչագիրներէն ոմանց մէջ « յերրորդ ամի Թարգմանութեան սրբոյն Մեսրոպայ և 'ի ԻՍ ամի հայրապետութեան սրբոյն Սահակայ » գրուած է :

2. Ս. Խորենացոյ Մատենապետութիւնք, Վէնետիկ 1865, էջ 537 :

Դաւթի և Գողիարոս» : Այո՛, խորնոյ ծեր հոնտորին՝ զպատանին թէո-
ղորոս հոմերոսաբար և զեմսթենէսօրէն հրահանգելու յղորակս արտասա-
նութեան՝ ամբողջ այս գլուխս բաղդասանելով յանուն խոսրովկայ «Արարատի»
մէջ, յէջ 280, լոյս տեսած այն նորագիւտ հատուածին հետ, բառ առ բառ
նոյնը կը գտնենք, բաց 'ի մի քանի բառերու և քերականական կիրառութեանց
տարբերութիւններէն⁽¹⁾ : Մենք չէինք սպասեր այնպիսի մի նոր գիւտի, զոր
Միխիթարեանց մամուլն արդէն ասկէ 25 տարի յառաջ 'ի հրապարակ հա-
նած էր : Եւ եթէ այսօրուան գրաբարատեաց պուետիկոսներէն կամ հրապա-
րախօսներէն մին, որոնք իրենց մթնոլորտի մէջ շրջող իրաց, մեռելոց զան-
կերուն, կենդանեաց ծոծրակներուն և բանայիրներուն լպիրշ պատկերներուն
աւելի կարեւորութիւն կու տան՝ քան թէ մեր ոսկեզարու մատենից և մատե-
նագրաց, — ընծայած լինէր մեզ այսպիսի գիւտ մի, գուցէ թէ զուարճանա-

1. Զորս քննասիրաց հետաքրքրութեան համար կը գնենք ասա գէմ ընդ գէմ :

ԷԶՄԻԱՄՆԻ ՁԵՌԱԳԻՐՆ

«Արտասանութիւն խոսրովկայ Թարգ-
մանչի 'ի մենամարտին», և այլն .

«Զիամարտութեամբ և հետեակամար-
տութեամբ և գլխովին նաւակռիւ
տեսութեամբ» .

«Զի 'ի Թաղման անգամ արժանաւո-
րեալ զիւրան արտորոշէ անկեալս» .

«Եւ ձիավարութիւն» և այլն .

«Փութայ հնարեւլ»
«Իսկ հետեակամարտութիւնն առա-
ւել քաջանայ բանիւ» .

«Մարտացող գործեւքն»
«Զաշխարհի գովութեանցն»
«տանեւ մրցանակ»
«մեռանելով»
«արդարութիւնս»
«ձերոյդ»
«բաժանեալ ունէր»
«կողմանն ունելով»
«նոյն և յերկրորդումն»
«խորխոր կարծեւքն»
«այնպէս ցուցանէր
(պակասի)
«այլ այն էին պարծանք սուտ վերե-
րեութեան» :

ՎԵՆԵՏԿԵԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մ. խորենացոյ «Արտասանութիւն
միայնամարտութեան», և այլն .

«Մովամարտութեա՛ր, ձիավարու-
թեամբ և հետեակամարտութեամբ» .

«Զի և Թաղման անգամ արժանի ոչ
արարեալ զիւրան արտորոշէ անկեա-
լըս»
«Իսկ ձիավարութեանն» և այլն .

«Փութալ հնարեւլ»
«Իսկ հետեակամարտութիւն առաւել
քաջանուն բանիւ» .

«մարտացող գործեւքն»
«զաշխարհագովութեանցն»
«տանելով մրցանակ»
«մեռանել»
«արդարագործութիւնս»
«ձերոյս»
«բաժանելով ունէր»
«կողմանն ունէր»
«նոյնպէս և յերկրորդին»
«խորխորան իմն կարծեւք»
«այնպէս ցուցանէր»
«ճանաչէր»
«Բայց այն էին, որպէս նշանակէր,
պատրանք կարծեաց սուտ վերաբե-

յինք և մոռանայինք իսկ այնպիսի նկարագրութիւններէ և պատկերներէ զգացած զգումներն և զայրոյթը. բայց Միաբանի պէս ուսումնատեւիչ և քննասէր մէկու մի համար անհասկնալի և զարմանալի չէ՞ այս։ Այլ հանդերձ այսու պէտք է ըսել, թէ այն հրատարակութիւնն, ուրիշ կողմանէ, ունի իւր օգտամատոյց ծառայութիւնը. վասն զի այս պատտռիկիս հրատարակութեամբը՝ նոր ապացոյց մ'էս կ'ունենանք, թէ յընթաց ժամանակաց ո՛րչափ և որպիսի՝ փոփոխութիւններ կրած են մեր նախնեաց ծանօթ երկասիրութիւնքն անգամ։ Մանաւանդ թէ այսու առիթ կ'ունենանք քննելու, թէ քանի՞ քանի յունարէն յայտնի և անյայտացած գործերու հատուկտիւր հատուածներ մուտք գտած են մեր փերդողահօր գրուածոց մէջ. և թէ, ո՞ գիտէ, ո՞րքան հետեւակ զըրուածներ իսկ իրեն ընծայուած են, — նոյն իսկ Պիտոյից գրոց հաւաքաբանութեան մէջ, — որոնք իրօք այլոց կը պատկանին։ Ի նկատի ունելով վերոյիշեալ տարբերութիւնքն և յունաբանութիւններն, անտեղի չէ մինչև ան-

• • • • •	« քու-թեան »
« սմին հակառակ »	« նմին հակառակ »
« շնորհօք առաքինութեան »	« շնորհք առաքինութեան »
« բերեալ ձև »	« բերել ձև »
« անցեալ իմն նշկահէր »	« անցեալ 'ի մէջ նշանակէ »
« տարածմամբ »	« նոյն և տարածմամբ »
« 'ի վերին յօգնականութիւնն »	« 'ի վերին օգնականութիւնն »
« Զայս ցուցանէր »	« շոյս ցուցանէր »
« նախախնամող զօրութիւնն »	« նախախնամական զօրութիւնն »
« իսկոյն լոկ միայն »	« Աւ իսկոյն 'ի տգաց միայն »
« մախաղ ընդ ունթ »	« մախաղ ընդ անութ »
« բերեալ »	« բերելով »
« զողորկ իմն »	« զողորկաբոյնն »
« (պակասի) »	« և, որ 'ի ճահ »
« արձակեալ »	« յարձակեալ »
« Զխախտելով անցանել ըստ »	« Զխախտել արկանէր ըստ »
« 'ի ներս յուղիղն »	« 'ի ներքս յուղեղն »
« միոյն »	« միութիւն »
« զզօրութիւն »	« զօրութիւն »
« հասանելով 'ի վերայ և արագապէս »	« հասանելով 'ի վերայ արագապէս և »
• • • • •	« աներկբայաբար »
« քաջութեամբ »	« քաջարութեամբ »
« անդէն »	« անդրէն »
« հատուածեաց »	« հատուածէր »
« Յորմէ 'ի փախուստ այնուհետև »	« Յորմէ 'ի փախուստ գարձեալ այնու- »
« գարձեալ լինէր այլազգեացն կողմ »	« հետև այլազգեացն լինէր կողմն »
« (պակասի) »	« համագումար յարուցելու 'ի վերայ, »
• • • • •	« և առ աշապարելն խուճապիւք լի, »
• • • • •	« այնպէս կէսք վերջացեալք 'ի փա- »

գամ՝ ենթադրելն իսկ, թէ խոսքովիւյ՝ և խորենացւոյն ընծայուած «Արտա-
սանութիւնքն» երկու իրարմէ անկախ թարգմանութիւններ եղած ըլլան՝ մի
և նոյն յունարէն բնագրէն:

Հինգերորդ դարու խոսքովիւին ընծայուած իբրև երկրորդ գիւտ մ'ալ, ինչ-
պէս ըսուեցաւ, կը ծանուցուի հետեւեալ թերատ գրութիւնն. «Առ այնուսիկ,
որք ասնն բնութեամբ անձն և անսկիզբն ընկալեալ զմարդկոտրիւն Աս-
տուած Բան 'ի կոռսն», որ իբր թէ նոյնպէս բոլորովին անծանօթ մնա-
ցել է ցարդ մեր բանասէրներուն, և թէ յամի Տեառն 1675 յԵրուսաղէմ
գրուած ձեռագրին (թիւ 655 ըստ Մայր-ցուցակին) մէջ միայն կը գտնուի
Քայց մենք չենք կարծեր, թէ յիշեալ գործն մեր բանասէրներուն առհա-
սարակ անծանօթ եղած ըլլայ: Սակայն ենթադրելով թէ ոչ ամենուն, այլ
գէթ շատերուն ծանօթ չլլլայ, կը ծանուցանենք 'ի գիտութիւն Միաբանին
և ամենայն ուսումնասիրաց, թէ ոչ միայն այս գործս՝ որուն սկզբնաւորութիւնն
է. «Ոչ ուրուք երբէք՝ նախ քան զվախճան առնուլ մեղացն» և այլն անթե-
րի կը գտնուի մեր Ձեռագրատան թիւ, 504, Է. գ. ձեռագրին⁽¹⁾ մէջ, որուն
հազիւ թէ փոքրագոյն մասն մի է Էջմիածնի ձեռագրինը, այսինքն է իբր

.	« խնտեանն՝ սրոյ լինէին կուր, և
.	« այլքն առաջի »
« Եւ անդ զոմանս	« Եւ անդ զորէն անբանից զոմանս »
« և զոմանս բազում »	« և զոմանս հանդերձ բազում »
(պակասի)	« յիւրեանցն խաղացուցանէին տանել
.	« քաղաքս վայելելով ամենագեղեցիկ
.	« բարեբաղդութեամբ »
« տեսնելով	« 'ի տեսնելն սքանչելապէս բերկրե-
.	« ցայ հեշտութեամբ լի, և զնոյնս
.	« գարձեալ »

Այս բաղդատութենէս ակներև կը տեսնուի, թէ մեր գրչագրերն աւելի կա-
տարեալ են, նա մանաւանդ Պիտէ թուին գրուածը:

1. Որ է բոլորդի տմենաշնոր, բամբակեայ թղթի վրայ. թէպէտև յիշա-
տակարանին մէջ գրութեան տարեթիւը նշանակուած չէ, բայց ամենայն վստահու-
թեամբ կարելիք ասել, թէ ԺՊ դարու երկրորդ կիսում գրուած ըլլայ. մանաւանդ
թէ այս է, կարծեմ, զոր Յովն. Երզնկացի իւր ողջութեան ժամանակ 'ի մի հա-
ւաքել և գրել տուաւ: Այս բանս յայտնապէս կը տեսնուի նոյն իսկ յիշատա-
կարանէն, որուն գրին է Յովհաննէս քահանայ ոմն, և կ'ընծայէ առ սուրբ
Վարդապետն Յովհան: Մեծութիւնն է 17×13 սմ. — Թերթք 336 (672 երես). —
Հոգի իւրաքանչիւր իջին 27, — Հանգամանք՝ 'ի վերջոյ թուղթ մի անկալ է. —
Կաշեկալ՝ փայտեայ. — Աւանց նկարի և անգարդ է. — Խորագիրք գրուածոց և
գլուխներուն առաջին տառերը միայն խոշոր երկաթագիր են՝ կարմրագեղով գը-
րուած: Առաջին թուղթը կը ներկայացնէ ձեռագրին մէջ հաւաքեալ եռութիւ
գրոց «Նախադրութիւն», զոր Յովն. Երզնկացին շարագրած կ'երևի, այսինքն է
Անանիոս Սանահնեցոյ, Խոսրովկայ և Սարկաւագի գրուածքն այս գրչագրիս մէջ

10 երես. առ. 60 : Այլ որ մեծագոյնն է և շատերուն յոյժ շահագրգիռ՝ դիտելու ենք, որ բաց 'ի այս ընդարձակ ճառէն՝ կը գտնուին մեր յիշեալ ձեռագրին մէջ, — կից առաջնոյն, — խոսքովկայ ուրիշ չորս գրութիւններ ևս, ընդ ամէն 85 թերթ, հետեւեալ խորագրովք՝ Ա. ոյն «խոսքովկայ բարգմանելի Հայոց աս այնոսիկ որ ասեն բնութեամբ անձն անկիզբն ընկալեալ գմարդ կոչրիսն Աստուած Բան 'ի կոչսէն» . — Բ. յոյին «Թաղաքս քե Պաճոս քե գմարմինն տերութեանս համագոյ ասեյ Աստուածն Բանի, կամ քե մարմնոյն և Բան և մի բնութիսն ասեյ, երկ ոչ» . — Գ. յոյին «Աս այնոսիկ որ յերկոս գմարդկայինսն անշատեն, բնութիսն այն գոյ ասեն յատաջ քան զյանցանսն և այլ զկնի յանցանացն» . — Դ. յոյին՝ Աս այնոսիկ որ տառապանքն 'ի վրայ փրկչականն կրից մարդկայնոց, քե բնական պարտ ք

հաւաքել և գրել տուած ժամանակ : Այս նախագրութիւնս «Արարատի» վերջ յիշուած թուին մէջ Պարտապուած լինելով արդէն, աւելորդ կը համարէրք վերջոսին մէջ բերել : Անհնայի գրութեան վերնագիրն է . «Անանիս Վարդապետի Հայոց բան հակաձառութեան ընդդէմ երկարեակաց, գոր գրեաց հրամանաւ Տեառն Պետրոսի Հայոց փերայիտոյի» : Իսկ Մարկաւազինն է . «Թովհանուս քահանայի յաղագս նշանակ հաւատոյ նիկիականն Յովհ եյն» :

Խոսքովկայ բոլոր գրութեան յիշատակագրութիւնն է այսպէս .

«Փառք սուրբ երրորդութեանն. Յաւիտեանս ամէն Պատուելի եւ աստուածային՝ շնորհաւքն լցեալ սուրբ Վ'դ յո'ն. ընգալ զսակաւ գծիկս 'ի նուաստ անարժան քա՛հի յովհաննիսէ, և յիշեալ զիս անմոռաց յիշմամբ յաղաւթս քո և խոշորութեան եւ սղալանաց որ 'ի սմա մի մեղադրեր, զի աւրինակն գր(ութեան) պակաս էր եւ իմ կարն այսչափ. եւ դա յիշեալ լիցի 'ի տուողէն արարածոց եւ նմա փառք յաւիտ'ես» :

Անմիջապէս մէկ տող վար գրուած է ստացողի յիշատակարանն այսպէս .

«(Կ'րք՝ յերեսս անկեալ պաղատիմ՝ մանկանցդ սուրբ եկեղեցւոյ, որք հանդիպիք աստուածային կոտորիս՝ յիշեալիք զվերջին ստացաւք շնուաստ վարդապետըս Սարգիս և զհոգեւոր և զմարմնաւոր ծնաւղքն իմ : Եւ ետու զսա թովմա վարդապետի որ համապաղ ընթեռնու և յիշէ զմեզ յաղաւթս իւր : Եւ քրիստոս աստուած որ առատն է 'ի տուրս բարեաց, զմեզ յիշէ 'ի փառս եւ թնալիք աւրհնութեանն ամէն» :

Ի թվականին ՊՀԳ ամի հայկազեանս տուամարի)» :

Ուրիշ շղագիր օրինակ մ'ալ (Թիւ 319, Գ. Ե) ունինք մեր Զեռագրատանը մէջ, որ ընդօրինակուած է Արմաշու վանքի, Թիւ 1827, գրչապէն ձեռամբ Գովհաննու Տէր. կարապետեան Պրուսացւոյ. ինչպէս վերջինս ալ ընդօրինակուած էր յամին 1795 իւսկիւտարի Սեւմիէ Թաղը բնակող Տէր. Մարտիրոս կուստեղըն Սարկաւազին ձեռագրէն, զոր խնդրեց անանուն ռմ Պրուսացի գաղափարելու համար : Այս նոր շղագիրս մէջ եղած յիշատակարանէն այնպէս կ'երեւի, թէ ուրիշ հնագոյն օրինակ մ'կստեանօք եղած ըլլայ յիւսկիւտարի : Իսոյց ևս կարծես, թէ այդ հնագոյն ձեռագիրն ուրիշ բան չէր՝ բայց եթէ մեր Թիւ 804 օրինակն, զոր վեր. Հ. Փիլիպպոս Թերշեման Աշտնեան գնելով 'ի Կ. Պօլս 300 գահեկանի՝ յամին 1830 յոգեց 'ի վանս :

ասել թէ անքնակամ: Նախադիր բանից առ Արամաս Անտիոքացի» . — Ե. բղինը՝ «Նորին խոսքովոս բոսդ առ Տէր Սարգիս եպիսկոպոս Գերադեկորոյ» :

Այս խորագիրերէս արդէն կարեն իմանալ ընթերցողք, փոքր 'ի շատէ, թէ ի՛նչ նիւթերու վրայ կը դառնան խոսքովկայ ճառերն: Ես չկարեմ՝ այժմ՝ ընդարձակ տեղեկութիւններ հաղորդել անոնց մասին, զի յօդուածս ուզածէս աւելի ընդարձակուեցաւ: Առաջին ճառը՝ ընդդիմաբանութեան ձեով պատասխան մ'է առ ինքն ուղղեալ անանուն եպիսկոպոսի կամ մի ուրիշ բարձրաստիճան եկեղեցականի և իշխանի գրութեան, որ կ'ուզէր 'ի հաւատոյս միութիւն առնել ընդ եկեղեցւոյն Հոռոմոց: Երկրորդն և երրորդն՝ ընդդիմաբանութիւններ են այլևայլ մուրութեանց՝ Գրիստոսի բնութեանց և այլ իրաց նկատմամբ: Չորրորդին մէջ կու գայ, 'ի խնդրանաց Աթանասայ պատրիարքին Անտիոքայ, հերքել զմուրութիւն թէոգիտեայ ուրումն գոյցես իմն ժամանակակցի: Հինգերորդին մէջ կը խայտառակէ Յուլիանիտներու, Սեբեոսայ և Յակոբայ կամ Յակոբիկեան հերձուածը, խտուր յանդիմանելով զՍարգիս եպիսկոպոս Գերադեկորոյ:

Ճառերուս հեղինակը ներկուս մէկն է Աստուածաբանական, իմաստասիրական և պիղծախօսական մակացութեանց. Ս. Գրոց և Հարց զիտութեամբ քաջահմուտ. խորիմաց և մեծահանճար միաց մի կը տեսնուի. զօրաւոր բանիւք և վարդապետական հեղինակութեամբ: Մեր եռամեծ իմաստասիրին, այսինքն է Յովհան Օձնեցիի պարոցին կարծեռ աշակերտ է և ընկեր հանգիտապատիւ. բայց խոսքովկայ լեզուն աւելի յստակ է և հայկաբան: Եզնրկայ պէս կորովի է, կտրուկ. պայծառ և ճարտար 'ի դարձուածս բանից և ամենալոճաւոր գաղափարաց բացատրութեանց մէջ, թէպէտ և բոտ ամենայնի մի և նոյն ոսկեղէն բովէն թափուած չեն: Այնպէս որ եթէ՝ բարեբաղդաբար նորա ճառերու մէջ որոշ պատմական և ժամանակագրական յիշատակութիւններ մեզ առձեռն պատրաստ չլինէին, իրաւամբ Միաբանի հետ պիտի չըփօթէինք զնա ոսկեղարու համանուն հեղինակին հետ:

Սակայն զիմացնիս ունենալով ակնյայտնի և գրէթէ շօշափելի ապացոյցներ, կարող ենք ըսել ամէն վստահութեամբ, թէ խոսքովիկս այս բնաւ վերաբերութիւն չունի Ե դարու խոսքովիկ թարգմանչին հետ, և ոչ ալ Ե դարուն՝ խոսքովիկն կամ այլ ոք կարէր հակաքաղեղոնեան լինել: Ուստի հետեւապէս Միաբանը կրնայ զեռ մի ուրիշ նոր յայտնութեան սպասել յիշեալ դարու մատենագրութենէն, բաւական է, թէ անկէց ևս ձեռնունայն և յուսախափ չի ձեայ:

Իսկ մենք համոզուած ենք, թէ վերոյիշեալ հնգաթիւ ճառերու կամ թղթոց հեղինակն՝ Ը. դարու առաջին կիսում կամ Յովհան Օձնեցու ժամանակամիջոցին ծաղկած պէտք է որ ըլլայ. և ահաւասիկ մեր փաստերը: Ա. Դիտելու ենք՝ որ առ Աթանաս Պատրիարքն Անտիոքայ գրուած թղթոյն մէջ կ'ըսուի. «Թիշմա՝ ապաքէն յորժամ հրամայեցեր 'ի դերայիդրոշտադ

եպիսկոպոսացն թէոզոտեայ և Աթմանասի հարցանել զիս վասն հաւատոյ » և այլն : Իսկ արդ Աթմանասս այս, զիտեմք 'ի պատմութենէ (1), թէ յամի տեառն 726 յղեց 'ի Հայոս և առ Յովհ. Խմատաւարէր կաթողիկոսն վեց տառքի եպիսկոպոսներ, քննելու այն սուա ամբաստանութիւններն, որով Աստուծոյ զՀայոս Յուլիանիտս կը համբաւէին. և իրօք այս եպիսկոպոսաց մէջ կը յիշուին թէոզոտ կամ թեոզոտ եպիսկոպոս Դարդամակաց և Արանաս՝ եպիսկոպոս Նիքիւքերտոյ : Այս զէպքով ուրիշ ծածկեալ ճշմարտութիւն մ'ալ կը յայտնուի. այսինքն է, Բարեբրեոս առ Աստեմանեայ և Կիրակոս կ'աւանդեն, թէ այս առթիւ ժողով մի գումարեց Յովհ. Օձնեցին միևնոյն տարին, յորում ներկայ գտնուեցան ուրիշ վեց հայ եպիսկոպոսներ ևս, և ամենայն ինչ կարգադրելէն յետոյ, թուղթ մ'ևս գրեց առ Պատրիարքն Ասորոց Աթմանաս : Արդ՝ զիտելով որ այս թուղթն է Խոսրովկայ ընծայուած Դ. ճառական պատասխանին, կարեմք ասկէց եղբակացնել, թէ կամ Խոսրովիկոս Յովհ. Օձնեցու կողմանէ գրեց զայն 726ին, և կամ անոր բուն հեղինակն եղած է Օձնեցին, զոր ապա ուրիշները կամ վրիպակաւ և կամ զիտմամբ Խոսրովիկ խարգմանչի անուամբ մակագրած են :

Բ. Առ Սարգիս եպիսկոպոս զրած թղթին մէջ խօսելով Յռչիանէտաց և Սեբրիանեանց վրայ կ'ըսուի, թէ « Եւ կացին մնացին յայս գրի (զոր հանեց Յուստիանոս յառաջին ամի զահակալութեան իւրոյ) երկերիս առ սակառ կամ առեի 'ի նմին կործանման » : Իսկ արդ Յուստիանոսի զահակալութեան տարին էր 518, որուն վրայ յաւելցնելով 200 տարին կ'ունենանք Յովհ. Օձնեցու կաթողիկոսութեան առաջին տարին, այսինքն է 718. Իսկ եթէ հեղինակէն յիշուած « աւելին » ալ 6—8 տարուան միջոց մի համարինք, կը մօտենանք զարձեալ 726 թուականին : Սակայն ինչ աւելի հաւանական կ'երևի ըսել, թէ այս հինգերորդ թուղթն 726 էն կամ առ Աթմանաս գրեալ թղթէն վերջը գրուած ըլլայ՝ առ Սարգիս եպիսկոպոսն ասորի Յակոբիկեանց՝ 'ի Գերմանիկիա Միջագետաց. վասն զի կ'ըսուի որովայն. « Յիշեցաք սակաւուք զբազմազան նորա (Սեբրիանոսի) հայհոյանան 'ի քրիստոս որ առ Պատրիարքն Արանաս վասն թէոզոտեայ » : Ուրեմն ամենաորոշ է Խոսրովկայ կենաց և գրութեան տարեթիւն : Բայց թէ անկէ վերջ զեռ ո՞րչափ ապրեցաւ, և ի՞նչ վերջ ունեցաւ, որոշ բան մը չենք կրնար ըսել : Կիրակոս (2) կը յիշէ Անանիա Մոկացի կաթողիկոսին ժամանակակից Խոսրով եպիսկոպոս մի, որ կը վարդապետէր թէ պէտք չէ հազանգել կաթողիկոսին, ըսել կիրակէ, զի հոռմբէն է, այլ կիսաակէ, և թէ պէտք չէ հատանել զհերս և այլն. կաթողիկոսը գրեց առ նա երկիցս, և երկցս, բայց 'ի զուր. զի ապստամբելով 'ի կաթողիկոսէն ամբացաւ Սիւնեաց բերդին մէջ ընդ հովանեաւ տիկնոջն, և հոն մեռաւ :

Բայց այս ժամանակս անյարմար է, և կարելի չէ վերոյիշեալ ճառերու

1. Բարեբրեոս առ Աստեմանի Բ. — Կիրակոս, Հ. Մէք. Չամիչ, Բ. հտ.

2. Կիրակոս. Պատմ. վերջերի 1865. էջ 48.

գրութեան ժամանակին հետ միաբանել։ Սակայն տնտեսի չէ բաւել, թէ կամ Կիրակոս ժամանակագրական կարգ պահած չէ անդ, թերեւ Յովհ. Օձնեցու ժամանակ պատահած դէպքը շփոթելով անկէջ շատ տարիներ վերջ եկող Անանիա Մոկացւոյ ժամանակին հետ. և կամ Խոսրովու վերագրուած ըլլան Օձնեցու անյայտացած ճառերը, մեզի անյայտ նպատակաւ մի։ Առաջին են թագրութիւնն եթէ ասոյդ համարինք, այն ատեն յայտնաւ կը լինինք, թէ ո՞վ է այն անանուն հայրապետն՝ առ որ ուղղած է Խոսրով իւր Կողմին թուղթն, և թէ ինչո՞ւ համար այնքան յանդուրժարհամարումօք կը շեշտէ հետեւեալ փոքրերը « Գրով զձերն առ իս առաքեցէք խոստովանութիւն, 'ի ձեռն գրոյ և զպատասխանին ընկալիք յինէն զայրորդի համաձայն... Կարծէր 'ի գրեցոյն մերոց առ նա՝ ընդ հնոց օրուք Կարաղանգութեամբ զմեզ արկանել... մանաւանդ զի և պարզեալ զնա կամեցաք, 'ի պատասխանաւ կանացն անտի նորայոց առ մեզ գրեցելոց, թէ զի՞նչ խորհիցի. 'և ո՞ւմ ամեք արդեօք ձայնակից գտանիցի. և է՞ր այս. ո՞չ ինչ պէտս ունի առ քաղնորդի՝ որոյ աչք իւր ասողչապէս կարիցեն նկատել. և ոչ վարդապետի ունի ունեք կարօտաւսցի որ զանուշարն սիրեցէ գտանել հաշատոցն բան »։

Խոսրովիկի մասին՝ այսչափս կը բաւէ. իսկ անոր գրուածոց պարունակութեան և վարդապետութեան մասին, այսինքն թէ, է՞ իրացնէ միաբանակ ոմն կամ հակաբաղկեդոնեան՝ եթէ ընդ հակառակն հասկանալի է, կը թողունք գրուածոց հրատարակութեան ժամանակին, եթէ փափաքեն երբեք սիրողը և յարգողը մեր նախնեաց գործերուն հրատարակուած տեսնել զայն։

Հ. ԲԱՐՍԵՂ ԱՐԿԻՍԵԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԿԱՖԱՅԻ

ՎԵՐԱԺՈՒՄԱՆ ԵԿԵՂԵՅԻ ՀԱՅ-ԿԱԹՈՐԱԿԱՅ

(ՏԵՍ ԴԷՂ 109)

ԺԱ

ԹԷՆՈՂՈՍԻՈՅ մեծ հրապարակին միջալայրը, ուր երբեմն շքեղափայլ կանգնուած էր առ Գենուացւոյը Սուրբ Ազնէս եկեղեցի Փրանկաց, և ապա բազմազմբէթ մզկիթ միջմանաց, այժմ շինուած է վայելչաձև մայր եկեղեցին Ռուսաց. յարեւրակողմն կայ միւս ալ փոքրագոյն հրապարակ, և հարաւային ճակատը մի խորհրդատու շէնք, որոյ վրայ առաջին անգամ նայողը՝ խառնուրդ մը կը գտնէ քրիստոնէութեան կրօնի և իսլամութեան։ Թաղթեմեւ քառակուսի շէնքը, որոյ վերայ լայնատարած կաթուղիկէն՝ իբրեւ հակայի մը զըլ-